

ORIOl Carme i PUJOL Josep M. (2003): *Índex tipològic de la rondalla catalana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 405 p.

No em pens anar gaire errat si dic que les nocions tècniques pròpies de l'estudi de les rondalles només són conegudes dels especialistes. Trobaríeu molts de professors de Literatura que les desco-neixen totalment. Per la meua condició de titular de Teoria de la Literatura, he format part de tribu-nals d'oposicions de la dita assignatura i no m'he topat ni una sola vegada amb cap opositor que, en el programa, hi haja inclòs un sol tema relatiu a rondallística, ni tan sols un de més genèric sobre li-teratura oral.

Per això, perquè el lector no especialment informat sobre aquestes nocions se faci càrrec de la naturalesa, el contingut, la importància i l'interès de l'obra que comentaré, serà indispensable fer una mica d'introducció en la matèria. Que em perdonin els entesos si els sembla supèrflua.

Allò que primer ens crida l'atenció de les rondalles, per poc observadors que siguem, són les semblances que hi ha, no sols entre les d'un mateix territori, sinó entre les de països i cultures tan distants que sembla que no poden haver tingut cap influència un sobre l'altre. És una característica pròpia de tota la literatura oral. Els qui no han tingut experiències ni com a escoltadors de rondalles ni com a lectors d'aplecs que n'han recollides, almenys la deuen haver observada en els acudits o *coverbos*, o com hàgim d'anomenar els que en castellà es diuen *chistes*. En podeu sentir contar un durant un viatge o una estada a una terra llunyana, de boca d'un narrador que no ha estat mai a la vostra. De tornada, us sorprendreu sentint-lo contar a un veí o a un habitual de la vostra tertúlia. No en coneixem els autors ni els llocs d'origen, circulen d'un extrem a l'altre dels continents i arrenen i s'aclimaten a qualsevol territori. També podeu sentir un acudit avui i l'endemà tornar-lo a sentir amb petites diferències que no són suficients per a ocultar la identitat de les dues versions. Llavors potser el vostre comentari serà: jo ja sabia aquest acudit, però d'una altra manera. Amb les ronda-lles passa el mateix: com els acudits, no tenen un text fix, i presenten fins i tot variacions de detall, de manera que no podem dir quina n'és la versió autèntica.¹ Cada vegada que un narrador les conta, n'ha de construir el text. Les paraules d'un narrador no coincideixen amb les de l'altre. Però, entre les distintes versions, hi reconeixem qualque cosa de comú: això que som capaços de reconèixer de comú entre les distintes versions que els narradors ens donen de cada rondalla constitueix el *tipus*. Un exemple ho acabarà d'aclarir.

Vat ací el resum d'una rondalla: «L'heroïna viu amb la madrastra i una germanastra, que la maltracten i l'obliguen a fer les feines més humils de la casa. El rei organitza un ball amb la inten-ció de triar entre les joves assistents la que li agradarà més per casar-s'hi. La madrastra i la germa-nastra de l'heroïna hi van i, a ella, la deixen tota sola dins la cuina. Li compareix una fada que li pro-

1. Els especialistes han notat que cadascú tendeix a considerar com a versió autèntica la primera que va conèixer. Els infants no admeten variacions, per insignificants que us puguin semblar, en una rondalla que ja han sentit. Si els heu dit que la Ventafocs, en el primer ball, duia un vestit de color de rosa, quan els torneu a contar la rondalla, no acceptaran que els digueu que era de color de cel.

porciona el vestit i el parament necessari per a anar al ball, amb la recomanació de retirar-se'n quan tocaran les dotze. Ella resulta la preferida del rei. Quan fuig del ball, perd una sabata. El rei la recull i la fa assajar a totes les dones de la població fins que troba aquella a qui la sabata li ve perfectament ajustada al peu. La identifica com la dona misteriosa del ball i s'hi casa.»

No sé si trobaríem ningú que, en aquesta versió resumida, no hi reconegués la rondalla de la Ventafocs, que tothom coneix. Amb moltes variants, i amb noms diversos (Cenicienta, Cinderella, Cendrillon, Cenerentola, Aschenputtel),² la contem a molts de països, i el més profà la pot identificar en les diverses versions que en sent i la considerarà ben distinta d'altres rondalles com la de 'La rateta que escombrava l'escaleta' i la de 'En Patufet', amb les quals no la confondria mai.

Frases com «m'han contat la rondalla de la Ventafocs», «saps la rondalla de la Ventafocs?» i altres de semblants tenen sentit en tant que fan referència a un model, que és el tipus. És a dir, que el narrador, en tant que es proposa reviure un acte narratiu anterior del qual ha participat, com a emissor o com a receptor, opera amb la noció de tipus. Hi opera intuïtivament, perquè el rondallaire no fa teoria; però quan el rondallista ha de donar compte del fet narratiu de manera objectiva i coherent, ha d'operar amb la noció de tipus.³

Les rondalles, com deia, no estan sotmeses a duana ni hi ha fronteres que les aturin, ni tan sols lingüístiques o culturals. Una mateixa rondalla (un mateix tipus, per dir-ho amb més precisió) es pot localitzar contada en llengües diverses, tan distants com ho poden esser el català, l'àrab i el rus. L'investigador que vol estudiar un tipus haurà de cercar informació a moltes col·leccions redactades en llengües que potser no coneix. Recórrer, una per una, totes les col·leccions existents per comprovar si contenen cap versió del tipus que ha decidit investigar li suposaria perdre-hi mitja vida cercant, de vegades amb resultats negatius. Per això se sentia la necessitat d'un instrument que facilités aquesta tasca ímproba. Els qui més la sentien eren els qui aplicaven el mètode "històrico-geogràfic" d'estudi de les rondalles, dit també de l'Escola finlandesa, formada a Hèlsinki a principis del segle xx.

Una de les primeres qüestions que s'havien plantejat els estudiosos de les rondalles era la d'on venien. Superant les hipòtesis més o menys fantasioses de les escoles precedents sobre la gènesi, la procedència i el significat de les rondalles, l'anomenada Escola finlandesa tractava d'indagar l'origen de cadascuna, és a dir, de cada tipus, aplicant un mètode objectiu basat en dades observades. Calia reunir-ne tantes versions com fos possible, antigues i modernes, orals i escrites, degudament situades en l'espai i en el temps. A partir d'aquests materials i mitjançant unes tècniques, pretenia, com si diguéssim, traçar la "biografia" de cada tipus a fi de reconstruir-ne la forma primitiva, l'arquetip, del qual haurien derivat totes les versions.

Per a la primera fase, la de localitzar i examinar totes les versions conegudes d'un mateix tipus, calia examinar totes les col·leccions de rondalles del món per comprovar, com he dit, si contenen el tipus estudiat i retenir-lo en cas afirmatiu. Per facilitar aquesta feina, fou creat un índex de tipus que, a la darrera edició, du per títol *The Types of the Folktale*, resultat de dues ampliacions successives que el professor nord-americà Stith Thompson va fer sobre l'obra inicial del finlandès Antti Aarne, un dels fundadors d'aquella escola.⁴

L'Índex assigna un nombre a cada tipus i, després d'una descripció més o menys detallada, dóna una llista de versions que s'ajusten al tipus extrems dels aplecs escorcollats. Així ens ofereix, per començar, una manera expeditiva d'identificar cada rondalla. Si dic que la rondalla 'Na Magra-

2. Antoni M. Alcover dóna el títol de "N'Estel d'Or" a la versió redactada seva. La meua mare, quan era petit, em contava aquesta rondalla, que coneixia de la tradició oral, i li deïem "sa rondaia de Na Catalineta i Na Joanota".

3. Proposaria distingir entre *rondallaire*, el qui conta rondalles, i el *rondallista*, que n'estudia. Entre *rondallaire* i *rondallista* hi ha la mateixa relació que hi ha entre *parlant* i *lingüista*.

4. La darrera edició, publicada per l'Academia Scientiarum Fennica de Hèlsinki, data del 1961 (Folklore Fellows Communications n° 184); però és imminent l'aparició d'una nova edició revisada i ampliada.

neta' de l'Aplec d'Antoni M. Alcover correspon al tipus 709 d'Aarne-Thompson a qualsevol especialista del món, només amb aquesta dada ja en tindrà una idea prou aproximada i, segons els objectius de la seva investigació, li dedicarà l'atenció deguda.

La utilitat de la catalogació d'Aarne-Thompson s'incrementa cada vegada que un aplec de rondalles se presenta ordenat segons aquest sistema. Per això és tan convenient que cada rondalla registrada, onsevulla del món, dugui assignat el nombre que li correspon del tipus de l'Índex, tant si es tracta de les publicades com de les inèdites que es conservin en els arxius. De la mateixa manera que un nou abonat a una xarxa telefònica redunda en benefici de tots, cada índex nou augmenta la utilitat dels ja existents.

A poc a poc, ens anam acostant a aquest objectiu. Els qui publiquen col·leccions de rondalles que previsiblement seran utilitzades per especialistes les presenten ordenades segons l'Índex o, si més no, faciliten el nombre del tipus corresponent a cadascuna, sia per mitjà d'un apèndix o d'una altra manera semblant.

L'Índex Aarne-Thompson, que és com el solen anomenar els especialistes, ha estat objecte de moltes crítiques, poc justificades vist el servei que ha prestat i prestarà encara als estudiosos de les rondalles. Molts dels defectes que pateix són deguts al fet que la versió inicial només cobria les àrees del nord i el centre d'Europa. Això en va condicionar l'estructura perquè les ampliacions successives de què ha estat objecte, per raons pràctiques, s'hagueren d'adaptar a un pla d'ordenació traçat a priori, sobre un material no prou representatiu. Per evitar aquest inconvenient, l'Índex s'hauria d'haver construït sobre materials recollits a totes les parts del món, o almenys d'una àrea com la que s'estén d'Irlanda a l'Índia, inclòs el nord d'Àfrica, a més de les cultures derivades de la colonització europea d'Amèrica. Això hauria permès una configuració més adequada dels tipus i la inclusió primerenca de tipus que només s'hi han pogut incorporar posteriorment. Però això, de fet, era impossible. Si em permeteu una comparació, amb el perill d'arbitrarietat que corren les comparacions, diria que les primeres edicions de l'Índex són com les bastides que es munten per construir un edifici que, un cop acabat aquest, se retiren. Podem suposar que, en un futur ara impossible de determinar, l'Índex aconseguirà una edició en què tots els tipus hi siguin configurats després d'exàmens exhaustius de tots els materials localitzats i seguint un mètode establert sòlidament, tenint en compte els avanços de la rondallística, de la narratologia i dels estudis sobre gèneres, és a dir, una versió de l'Índex lliure dels defectes que pateix l'actual; però així i tot, encara caldria reconèixer que aquest ideal, segurament utòpic, hauria estat possible gràcies a l'índex que coneixem.

Si el lector ha tingut paciència a bastament per a seguir-me fins aquí, deu començar a intuir la importància del llibre que motiva aquest comentari. La cultura catalana és notablement rica en material rondallístic arrellegat; però la gran majoria dels aplecs foren publicats abans que el mètode de catalogació Aarne-Thompson fos prou divulgat perquè els responsables el tinguessin en compte. Des d'ara, gràcies al nou *Índex tipològic de la rondalla catalana*, elaborat pels doctors Carme Oriol i Josep M. Pujol, de la Universitat Rovira i Virgili de Tarragona, comptarem amb una catalogació dels aplecs de rondalles en llengua catalana publicats des del 1853 fins a finals del 2001, que és com que dir totes les rondalles catalanes.

Josep M. Pujol, amb la seva tesi de llicenciatura *Contribució a l'índex de tipus de la rondalla catalana* (1982) va posar les bases d'aquest nou catàleg que acaba de sortir a llum. Carme Oriol, també amb la seva tesi de llicenciatura *Aproximació a la rondallística de Joan Amades: catalogació i fonts* (1984) va fer una aportació ben necessària a l'Índex Aarne-Thompson. Aquest, a la segona revisió (1961), havia incorporat l'obra d'Amades, única col·lecció en llengua catalana que hi figura. La inclusió d'Amades a l'Índex tenia de positiu el reconeixement internacional de l'existència de la rondallística catalana, si bé només fos a través d'un sol representant; però aquella incorporació patia de moltes inexactituds, ben pertorbadores en una obra de la naturalesa de l'Índex. Moltes rondalles hi apareixien amb catalogació clarament errònia. El treball d'Oriol hi feia les rectificacions necessàries al respecte. Cal dir que la publicació del seu article "Revision of Amades' Classification of the Catalan Folktales" a la revista *Fabula* (31, 3/4. Ber-

lín, 1990), que segueixen tots els especialistes del món, feia possible la correcció d'aquells errors als usuaris de l'Índex.

Tot plegat, i molt més, s'ha reunit en el nou *Índex tipològic de la rondalla catalana*. D'un corpus de material que comprèn 4.819 registres, n'han seleccionats 2.049, que són els que tenen correspondència a l'Aarne-Thompson. La resta serà tractada, segons es preveu, a una publicació a part, que no s'hauria de fer esperar massa, perquè els qui ens dedicam a la catalogació de rondalles podríem ben bé trobar entre aquest material algunes correspondències amb les rondalles a les quals no encertam a assignar el tipus adequat de l'Aarne-Thompson. Un paràhel, com més llunyà millor, ens dona la seguretat que tal versió que ens semblava única no és una pura creació individual, en tot o en part, com passa amb algunes rondalles de l'Aplec d'Antoni M. Alcover, sinó que procedeix de la tradició.

Consider un encert que, a més de catalogar les transcripcions de les "llibretes" en què Alcover anotava les rondalles així com les recollia de boca dels seus informadors, l'índex català no hagi prescindit de les versions redactades seves i editades. És cert que, com a testimoni d'una tradició oral viva, les "llibretes" són molt més fiables, però cal tenir en compte que la majoria de textos que componen les col·leccions catalanes de rondalles, per no dir tots, ho són, en grau major o menor, elaboracions artístiques, ja que els nostres folkloristes les destinaven al públic en general i no pas als especialistes. No hauria estat coherent negar a les narracions d'Alcover allò que s'atorga a les de Verdguer, a les d'Enric Valor i fins i tot a aquelles d'Amades que justament es basen en textos redactats d'Alcover. D'altra banda, encara cal afegir que el nou índex només ha pogut catalogar la part de les llibretes ja editada, que no deu arribar a la meitat del total.⁵

A cada article del nou índex, hi trobareu:

1. L'encapçalament, format pel número de l'Aarne-Thompson i un títol en català, triat de la manera més adequada al conjunt de rondalles d'aquell tipus. També indica literalment el títol de l'Aarne-Thompson, sovint arbitrari.

2. Una descripció del tipus, que només pretén orientar sobre el seu contingut.

3. La llista de versions que s'han considerat pertanyents al tipus, ordenades segons la regió de procedència de cadascuna.

4. Les dades principals que permeten situar cada versió: nom del recollector, títol del recull, data i lloc de publicació, etc.

Això permet a l'usuari conèixer ràpidament com està representat el tipus que l'interessa en els rondallaris catalans. A la inversa, si l'usuari vol saber quin tipus correspon a una rondalla catalana inclosa a les col·leccions examinades, que vénen a ésser totes les editades, ho trobarà fàcilment gràcies a l'índex alfabètic del final del llibre. Vull destacar el criteri amplament comprensiu amb què s'han introduït les entrades de la part alfabètica, que inclou: a) els títols genèrics dels tipus Aarne-Thompson, en català i en anglès; b) els títols de les rondalles més conegudes d'Amades i Alcover, i c) els mots clau.

Com que no vull que el meu judici resulti parcial, així mateix em permetré exposar les reserves que el nou índex m'ha suscitat.

No compartesc del tot el judici negatiu que els autors del nou índex emeten a la Introducció sobre alguns aspectes de l'Aarne-Thompson. Així, no consider un error que aquest deixàs números buits en previsió que es poguessin descobrir tipus nous en el futur. Si continuen sense omplir, no és culpa de l'Índex. Altra cosa és si aquests números deixats disponibles s'han triat adequadament.

5. Les llibretes d'Alcover es van publicant a mesura que surten a llum els toms de la nova edició de l'*Aplec de Rondaies Mallorquines d'En Jordi d'es Racó*, que les inclouen. Cada rondalla, catalogada segons l'Aarne-Thompson, hi va acompanyada de les anotacions de les llibretes que varen servir a Alcover per a redactar-la. N'han sortit tres toms (Editorial Moll, Mallorca, 1996, 1998 i 2001). Els toms publicats cobreixen la part de l'Índex Aarne-Thompson que va del començament fins al tipus 503. Es preveu que l'edició pot tenir un total de vuit o més toms.

D'un principi, i com a criteri, no rebutjaria la possibilitat de mantenir un tipus genèric, que pot respondre a l'esquema general d'un cicle, i dividir-lo en subtipus específics designats mitjançant lletres. Així procedeix l'Arne-Thompson amb el cicle "Psique" (AaTh 425) i les seves realitzacions concretes. D'aquesta manera va organitzar els materials de la seva esplèndida monografia sobre el dit cicle, Jan-Öjvind Swahn. Per la mateixa raó crec que es justifica el manteniment del tipus genèric AaTh 510 *Cinderella and Cap o' Rushes*, essent que els dos específics 510A (Ventafocs) i 510B (Pell d'ase), tot i distingint-se a bastament, han estat estudiats conjuntament a les monografies clàssiques de Marian Roalfe Cox i Anna Birgitta Rooth. Sí que estic d'acord, en canvi, que el tipus AaTh 311B* no hauria de figurar entre les rondalles del gènere meravellós.

Amb això no vull negar tots els defectes de l'Arne-Thompson, però em sembla que, més que a la concepció i als principis que l'inspiren, són imputables a la realització i a la manera com es duqué a terme. Així mateix, després de formular aquestes crítiques, els autors del nou índex admeten que seria pueril qüestionar l'Arne-Thompson al cap de quasi un segle d'útil servei. La realització d'aquest nou Índex català implica una acceptació de l'Arne-Thompson, amb tots els seus defectes, i una contribució a aquesta xarxa de connexions que ha creat la gran família de catàlegs que segueixen aquell sistema d'ordenació, sempre en augment.

Com és comprensible, no he examinat, una per una, la immensa quantitat de dades que conté el nou índex. És possible que qualche catalogació no em sembli encertada. Per exemple, no em sé explicar com és que la rondalla 'Es mèHoro rosso' d'Alcover hi haja pogut quedar catalogada sota el tipus 425B *El desencantament del príncep: les tasques de la bruixa*, juntament amb 'La fada Morgana', 'Na Joana i la fada Mariana' i 'Es Negret', del mateix aplec, que ben poc s'hi assemblen, si no és perquè totes formen part del cicle "Psique". Ni a la versió anotada a la llibreta ni a la que Alcover va elaborar, hi puc trobar cap element que justifiqui aquesta col·locació. Certament, era difícil assignar-li un tipus essent molt incompleta la versió anotada a la llibreta, i una reconstrucció, la redactada d'Alcover.

Com aquest exemple, segurament n'hi deu haver d'altres; però els autors de l'índex català han sortit al pas de les discrepàncies que puguin sorgir per raó de divergències de criteri en la catalogació de tal o tal rondalla tot esmentant aquelles catalogacions prèvies d'altres autors de les quals s'han apartat.

Una obra com la que comentam se presta a revisions i a ampliacions. Jo assenyalaria com a desitjable que una nova versió substituís el simple resum de l'argument de cada tipus per una descomposició en elements, com fa el catàleg francès de Delarue-Tenèze i ho va fer en el seu dia l'aparat crític dels *Cuentos populares españoles* d'Aurelio M. Espinosa. Han fet bé, però, els autors de l'Índex català, de recórrer a la fórmula més senzilla del resum de l'argument si l'altra havia de retardar per molt de temps, com és segur, l'aparició del llibre, que des d'ara pot començar a prestar servei. També seria bo que no es fes esperar massa la publicació anunciada que ha de recollir els 2.770 registres no inclosos a la present per no correspondre a cap tipus de l'Arne-Thompson.

Exposar més reserves a l'obra per part meua seria incórrer en l'actitud mesquina del mestretetes que no està a pler quan no troba prou retrets a fer. Diré, com a conclusió, que l'*Índex tipològic de la rondalla catalana* marca una fita importantíssima en la història de la nostra rondallística. D'ara endavant tots els investigadors en aquest camp l'hauran de tenir damunt la taula de treball com un llibre de referència i de consulta constant. Els autors bé mereixen el nostre agraïment pel profit que tots en traurem. Que sia enhorabona.